

Baal cykeln

Baal-cykeln är för det här arbetet den viktigaste representanten för den kananeiska mytologin som var okänd, förutom vad Bibeln nämnde om den, fram till en dag i mars 1928 då en bonde vid Nordsyriens kust plöjde in i en stenplatta som visade sig vara täckningen över en gravkammare. Det här ledde till utgrävningar som uppdagade den forna staden Ugarit. Platsen blev också känd under benämningen Ras Shamra.¹

Ugarit var en stor handelsmetropol med kontakter till Egypten, Assyrien, hittiterna i Mindre Asien och det hurritiska Mitanniriket i Mesopotamien.² Staden var mycket internationell och kosmopolitisk till sin natur. Man använde sig att ett flertal språk utöver ugaritiska, bl.a. diplomati och handelsspråket akkadiska, feniciska, hittitiska, hurritiska och sumeriska.³

Det finns spår av bosättningar så tidigt som 6500 f.Kr, men det var under bronsåldern, 1600-1200 f.Kr, som Ugarit utvecklades till en blomstrande handelsstad. Då fanns det tre stormakter i främre Asien: Egypten, Hettiterriket och Mitanni och alla mindre stadsstater stod i vasallförhållande till någon av dessa. Från att ha lytt under Egypten kom Ugarit under 1300-talet in under hittitiskt herravälde. Omkring 1200 f.Kr. förstördes sedan Ugarit. Förstörelse brukar sättas i samband med ankomsten av de s.k. sjöfolken varav de bibliskt kända filistéerna var ett. Vid samma tid föll hittiterriket samman.⁴

Det är från denna sista period som vi har mest texter. Utöver det kungliga palatset har man också grävt fram två tempel som man antar har varit tillägnade Baal och Dagan och mellan dessa fann man vad man kallar översteprästens hus. Här fanns ett bibliotek med kilskriftstavor varav Baal-cykeln är ett fynd.⁵

De mytologiska texterna kan delas upp i två grupper. Den ena består av tre större litterära verk: Baal-cykeln, Legendan om Kirta och Legendan om Aqhat. Dessa episka verk sträcker sig över sex lertavlor vad gäller Baal-cykeln och tre lertavlor vad gäller de övriga två. De är alla tre nedskrivna av mästarenskrivaren Ilimilku. Han var ämbetsman åt konung Niqmaddu II som härskade över Ugarit kring mitten av 1300-talet f.Kr. Hur länge de existerat i skrift eller i muntlig tradition är okänt. Baal-cykeln är den text med mest paralleller till Gamla testamentet och bildar, enligt Wikander bakgrund till alla de bibliska ställen som berättar om

¹ Wikander 2003, 9.

² Wikander 2003, 9.

³ Wikander 2003, 9-10.

⁴ Wikander 2003, 10.

⁵ Wikander 2003, 10.

Jahvés kamp mot kaosvattnet. Den andra gruppen består av rituella poetiska och mycket svårtolkade texter vardera en lertavla lång.⁶

Man fann också texter skrivna med kilskrift av en helt ny typ, ett kilskriftsalfabet, som var helt olik den kända akkadiska stavelseskraften. Den var den enda i sitt slag och bara den fornpersiska kilskriften uppvisar likheter. Man kom fram till att tecknen representerade ett konsonantalfabete av samma typ som de västsemitiska språken hebreiska och arabiska. Tavlorna var skrivna på ett tidigare okänt nordvästsemitiskt språk som fick namnet ugaritiska. Dess skriftsystem är alltså unikt. Det var en kombination av det västsemitiska alfabetet på så sätt att det är ett konsonantalfabete samtidigt som det var genomsyrad av den akkadiska kilskriftskulturen. Det var ett konsonant alfabete med 30 tecken varav alla utom tre var konsonanter. De övriga tre var tre olika tecken för glottis-klusilen och motsvarar det hebreiska alef 'א'. Ordningen på konsonanterna följde det feniciska alfabetet från vilket också det latinska alfabetet härstammar.⁷

Ugaritiskan är alltså nära besläktad med hebreiskan, men inte tillräckligt så för att vara en direkt förfader.⁸

Bland dessa textfynd fann man alltså mytologiska texter som kunde synliggöra den kananeiska mytologin om vilken vi bara hade kunskap om via Bibelns polemik mot dessa gudar. Nu hade man tillgång till ett förstahandsmaterial. Man fann också vad man ansåg som paralleller till det bibliska materialet och Baal-cykeln är alltså en av dessa.⁹

I Baal-cykeln är alla aktörer gudar och den viktigaste av dem alla är just stormguden Baal. Hans ursprungliga namn var Hadad men Baal, som betyder Herren, blev den vanliga benämningen. Haddu kallas han också, vilket är den ugaritiska formen av namnet.

Som stormgud garanterar Baal att regnet faller och att grödorna växer, han var en vegetationsgud. Om Baal var borta kom torka och missväxt. Blixtar och åska var det tydliga tecknet på fruktbarhet och grönska.¹⁰

Baal bodde på berget Sapan varifrån kan härledas till det hebreiska ordet för norr צפון, som också kan anspela på gudaberget som i Ps 48:3. Berget i fråga är 1780 meter högt och ligger endast 15 km från Ugarit och fungerade därför som en ständig påminnelse om gudarnas närvaro.¹¹

⁶ Wikander 2003, 20-21.

⁷ Wikander 2003, 10.

⁸ Wikander 2003, 11.

⁹ Wikander 2003, 14.

¹⁰ Wikander 2003, 14-15.

¹¹ Wikander 2003, 15.

Det har varit omtvistat huruvida Baal är en årligen döende och återuppstående gud i likhet med den sumeriske Tammuz eller egyptiske Osiris. Wikander förfäktar den tanken och ser den välgrundad även om han konstaterar att många även avfärdat den tanken som en 1800-tals konstruktion.¹²

Bland Baals benämningar bör nämnas "Molnryttaren" och "Fursten – jordens herre".

Gudinnan Anat är hans syster och möjligen även gemål. I Baal-cykeln är hon tydligt hans medhjälpare medan hon t.ex. i Legendan om Aqhat verkar representera olika intressen.¹³

Anat är vild och krigisk, hon vadar i blodet av krigare hon slaktat vid ett tillfälle t.ex. Hon benämns också "batultu", jungfru, vilket ska betraktas som ogift ung kvinna, inte virgo intacta. En annan beteckning som Wikander översatt "Folkens framföderska" betyder ordagrant egentligen "folkens levirathustru". Leviratäktenskap innebär ju att en kvinna gifter sig med sin döde mans bror och frambär barn i den döde broderns namn. Anat är komplicerad och kombinerar såväl krig som kärlek i sin person.¹⁴

Baals herradöme är inte självklart. Han måste kämpa mot två mäktiga fiender för att behålla herradömet, nämligen havsguden Yamm och Mot. Dessa betyder hav och döden repektive. Dessa säger Wikander att "representerar de stora kaosmakterna som måste besegras innan den kosmiska ordningen inträder"¹⁵. Det är på denna kamp Baal-cykeln fokuserar.

Yamm bär också epitetet Domarfloden, i betydelse härskarfloden. Det är samma innebörd som i de hebreiska domarna som ju var härskare inte i första hand. Wikander noterar att man igen här möter kampen mot havet liksom i Marduks kamp mot Tiamat och han anser även att här finns en "liten men mycket tydlig rest" av kaoskampsmotivet i skapelseberättelsen¹⁶. Man bör dock notera att där är det Marduk som kommer med stormfloden som vapen med förskräckliga vindar osv.

Baals andra fiende Mot har ett enormt gap som sväljer allt i närheten. Han sätter en läpp till jorden och en läpp till stjärnorna – ett väldigt gap alltså. Mot står för Baals motsats. Torka och missväxt, solens brännande hetta under sommaren. Han förknippas också med barnlöshet och änkestånd. Wikander noterar att vi här har samma tredelning mellan en livgivande åskgud, en havsgud och döds gud som i den grekiska mytologins Zeus, Poseidon och Hades. Påverkan från öst gentemot den grekiska mytologin anses stor.¹⁷

Vi finner också i Baal-cykeln olika gudagenerationer. De tre gudarna som kämpar om makten är den yngre generationen medan den äldre generationen representeras av gudafadern El och hans gemål gudamodern Athirat, i Bibeln benämnd Asheran. I jämförelse med Enuma

¹² Wikander 2003, 15.

¹³ Wikander 2003, 16.

¹⁴ Wikander 2003, 16.

¹⁵ Wikander 2003, 16.

¹⁶ Wikander 2003, 17.

¹⁷ Wikander 2003, 18.

Elishs öppna och dödliga konflikt är spänningen här mer tillbakahållen och de tre yngre gudarna söker alliera sig med de äldre för att vinna fördelar.¹⁸

El beskrivs som skaparen av det skapta och presenteras alltså som skaparguden framom andra. Men vi har ingen kananeisk skapelseberättelse bevarad, så vad detta innebär vet vi inte. El är också associerad med dryckenskap och sexuella utsvävningar.¹⁹

Baal sägs alltid vara son av Dagan, inte El. Dagan åtnjöt antagligen utbredd dyrkan, och nämns i Bibeln som filistéernas gud, men omnämns inte i mytologin. Här finns en motsättning eftersom El ändå sägs vara stormgudens far. Wikander menar att vi kanske här har ett tecken på olika traditioner i bakgrunden.²⁰

Wikander nämner ännu Kothar-Chasis, den händige och vise som tillverkar gudomliga vapen och gudarnas palats. Han associeras också med musikutövande. Kothar har två hem. Det första i den egyptiska staden Memphis, huvudort för dyrkan av Ptah. Han jämförs ofta med Kothar-Chasis, det andra är Kaftor som antas vara Kreta.²¹

Ytterligare en gudinna värd att nämnas är Shapsu, solgudinnan. Det görs ingen skillnad i ugaritiskan när den fysiska solen avses och när gudinnan avses, även om Wikander gör skillnad i sin översättning. Hon benämns också gudarnas lykta.

Texten

Kananeisk poesi använde sig inte egentligen av meter, men mycket av parallellismer. Det innebär att en rad kompletteras med en eller två påföljande rader med liknande, kompletterande eller kontrasterande innehåll. Detta är gemensamt för den nordvästsemitiska poesin, varav den hebreiska är en del. Alliteration används även sporadiskt. Wikander lyfter fram att man endast om texten är prosa kan ställa krav på tillförlitlighet framom stilistisk korrekthet. De ugaritiska texterna är i huvudsak poetiska beskrivningar där stilen har en minst lika viktig roll som innehållet.²²

¹⁸ Wikander 2003, 18.

¹⁹ Wikander 2003, 18.

²⁰ Wikander 2003, 19.

²¹ Wikander 2003, 19.

²² Wikander 2003, 23-24.

Till den episka formen hör också långa nästintill ordagranna upprepningar av långa avsnitt. Baal instruerar först sina tjänare att framföra ett meddelande till Anat och när tjänarna sedan framför det repeteras det ordagrant²³. Det här är ett drag jag noterar är likadan som i Enuma elish.

²³ Wikander 2003, 24.